

**Öelda kõike ja igal viisil.
Tartu eksperimentaalsus 1988–2010**

16. konverents sarjast “Etüüde nüüdiskultuurist”.

12. mail 2022 Tartu Ülikooli vana anatoomikumi rotundis (Toomemäel,
Uppsala tn 10) ja Zoomis

Ettekannete teesid

Programmitoimkond:

Sven Vabar (EKA)

Jaak Tomberg (TÜ)

Liis Kibuspuu (EKA)

Teesiraamatu koostaja:

Sven Vabar

Korraldajad: Nüüdiskultuuri uurimise töörühm, Tartu Ülikooli kirjanduse ja teatriteaduse osakond

Toetajad: Eesti Teadusagentuur (grant PRG636 „Eesti siirdekultuuri arengumustrid (1986–1998)“), Prima Vista

Õelda kõike ja igal viisil¹. Tartu eksperimentaalsus 1988–2010

Siirdeperioodide sotsiopoliitiline määramatus on olnud viljakas keskkond erinevat liiki eksperimentaalse loomingu esilekerkimiseks. Me näeme seda esiteks 1910. ja 1920. aastatel ja teiseks 1960. aastatel nii Eestis kui Euroopas, Venemaal ja mujal. Vähemalt Eestis ja mujal Ida-Euroopas ei olnud erandiks ka 1980. aastate lõpu ja 1990. aastate murranguperiood, kui nii kunstis kui kirjanduses ammutas uus põlvkond inspiratsiooni varasemate siirdeaegade eksperimentaalsest loomingust ning otsis ka uusi väljendusvahendeid. Uue loomingulise hingamise said ka vanemate põlvkondade avangardistid, kes vahepealsel ajal ei olnud loominguliselt aktiivsed või teostasid end traditsioonilisemates ja turvalisemates formaatides. See taasiseseisvumise ajal hoo sisse saanud eksperimentaalse loomingu laine jätkus veel ka 2000. aastatel ning hääbus 2010. aastate algul.

Iseäranis produktiivseks eksperimentalistika-keskuseks kujunes Tartu linn, mis oli selles osas Tallinnaga nii kvanti- kui kvalitatiivselt vähemalt võrdväärne. Tartus asutati näiteks uus-sürrealistlik kunstirühmitus Para '89. 1992-1999 toimusid seal rahvusvahelised kunstifestivalid Dionysia. Siirdeperioodi eesti kirjanduse üks olulisemaid nähtusi oli rühmitus Hirohall (1988-1991), kuhu kuulusid Kivisildnik, K. M. Sinijärv, Kauksi Ülle, Valeria Ränik ja Jüri Ehlvest. Hirohalliga oli seotud ka 1989. aastal asutatud Eesti Kostabi-šelts ja kaudsemalt 1991-1993 ilmunud kultuurileht Kostabi. Kirjandusliku eksperimentaalsuse teine laine kerkis esile 1990. aastate lõpus, rühmituste Erakkond ja Tartu NAK mitme autori näol. Teatri vallast võib peamise näitena tuua Tartu Teatrilabori (2000-2003). Tartu eksperimentaalse hoo lõpuosas domineeris interdistsiplinaarne avatud võrgustik eksp, mis tegutses aktiivselt aastatel 2006-2010, ent mille mitmed liikmed (Erkki Luuk, Kiwa, Martiini) võrsusid loojatena just siirdeperioodist. Nende tuntumate näidete kõrval ja vahel on veel hulk vähemorganiseerunud seltskondi ja ka üksikautoreid, kes seltskondadest pole eriti hoolinud, näiteks Valdur Mikita.

Et Tartu eksperimentaalsus pole just varjusurmas, tõestab muu hulgas Jaan Malini ning aastast 2019 Siim Lille veetud festival Hullunud Tartu, kunstnik Kiwa 2014. aastal asutatud ja praeguseni tegutsev kirjastus ;paranoia ning mõned muudki sündmused ja tegutsejad. Teisest küljest võib ent täheldada tendentsi, mille järgi kunagised eksperimentalistid on end teostanud märksa konservatiivsemas vormis või ka sisus (Valdur Mikita, Paavo Matsin).

Meile tundub, et aeg on küps teha tagasivaade tolele vabaduseajale Tartus. Sellega seoses korraldabki nüüdiskultuuri uurimise tööühm käesoleva konverentsi.

---

1 Jacques Derrida, "Acts of Literature", Routledge, 1992: 36. "Lääne kirjandus oma üsnagi uusaegses vormis seostub õigusega öelda kõike ning seostub kahtlemata ka tänapäevase demokraatia idee tekkega. Ta ei sõltu kehtivast demokraatiast ega ole minu jaoks lahutatav sellest, mis üldse sünnitab demokraatia – selle kõige laiemas (ja kahtlemata alles saabuvas) tähenduses." (Samas: 37.)

Konverentsi kava:

12.00

Kogunemine ja avasõnad

12.30 - 14.00

Taavi Hallimäe, Jüri Ehlvesti peategelase paranoia kui sümptom profanatsiooni võimatusest

Gregor Taul, Pohhui, carpe diem täiega! Eha tänava poistest ja tüdrukutest 2007-2009

Kiwa, Oksekott ja Sopajuga. Tartu eksp 1988-1995

14.00 - 14.15

Kohvi, tee

14.15 - 15.15

Liis Kibuspuu, Siirdeaja eelmängud: Tartu aktsionistid 1983–1986

Andrus Laansalu, 14nü : ambientkirjandus koondub punktiks

15.15 - 16.00

Lõuna

16.00 - 18.00

Anneli Leinpere, (Mitte)rühmituse eksp postmodernistlik orientiir normaalsetel nullindatel

Sven Vabar, Pehmed kohad võrgustiku eksp loomingus

Erkki Luuk, Jaan Lüsi salajane pärand

Arutelu, juhatab **Berk Vaher**

18.00

Raamatuesitlused

Erkki Luuk, artiklikogu "(Üli)reaalsuse päritolu". Vabamõtled, nr 6. Tartu: Vabamõtled, 2022

Pilt tänapäeva kultuuris. Võitlusvälja laienemine. Etüüde nüüdiskultuurist, nr 9. Tallinn: Nüüdiskultuuri uurimise tööühm, 2021.

Taavi Hallimäe,

Jüri Ehlvesti peategelase paranoia kui sümptom profanatsiooni võimatusest

Mihhail Lotman nimetas kunagi ühes oma semiootika ajaloo loengus keskaega semiootikute Eldoraadoks. Mulle tundub, et Jüri Ehlvesti tekste võib pidada Eesti kirjandusteadlaste Eldoraadoks. Minu ettekanne on selle üks võimalikke sümptomeid.

Max Weberi monumentaalne käsitlus „Protestantlik eetika ja kapitalistlik vaim“ (1905), Walter Benjamini lõpetamata jäänud fragmendid „Capitalism as Religion“ (1921) ja Giorgio Agambeni essee „In Praise of Profanation“ (2005) asetuvad ühele järjepidevale teljele, mille käigus kirjeldatakse ja analüüsitakse kapitalismi läbi religioosete struktuuride, mida eriti Benjamin ja Agamben näevad osana kapitalismi enda loomusest. Ettekande käigus soovin näidata, kuidas Jüri Ehlvesti tekstide peategelane, kes Kajar Pruuli järgi on alalõpmata „paigast lahti“, on seda eeskätt sellepärast, et hiliskapitalismis valitseb sakraalse ja profaanse ületamatu eraldatus, nagu kirjeldab seda Agamben. Seega on Ehlvesti peategelane „paigast lahti“, sest tarbimisel ja vaatamängudel põhinev ühiskond, mille liikmete hulka kuuluvad nii Ehlvest ise kui ka tema peategelane, ei paku meile midagi muud peale pühalike tarbimisriituste ja süü.

Ehlvesti tekstide lõputu tõlgendamise – see, mida Jaanus Adamson on kirjeldanud ka kui „erilist Ehlvesti-efekti“ – ja põhjus, miks võiks Ehlvesti loomingut pidada kõikvõimalike tähenduste Eldoraadoks, on osa Ehlvesti loominguski kesksel kohal olevast kultuslikust tarbimisest ja kapitalistlikust käitumisloogikast. Tarbimisega tipnev paranoia, kuhu Ehlvesti tõlgendajad välja jõuavad, on vaid üks selle loogika võimalikke tagajärgesid.

Gregor Taul,

Pohhui, carpe diem täiega! Eha tänava poistest ja tüdrukutest 2007-2009

"Pohhui, carpe diem täiega!" oli DJ, plaadimüüja ja melomaani Kaarel Valteri (1987–2022) üks lemmikväljendeid. See fraas, milles väljendus hilisteismeliste uljas eluisu, sündis nullindate keskpaigas kui Tallinnas gümnaasiumi lõpetanud sõpruskond Tartusse õppima läks. Ehkki õpiti nii semiootikat, filosoofiat kui ajakirjandust, siis igapäevane Karlova kommuunielu väljendus põhiliselt muusikas, pidude- ja kultuurikorralduses ning mõneti eneseirooniliselt anarhistlikus või veiderdavas kunsti- ja kirjanduspraktikas. Kui ööelus tegutseti Eha tänava poiste või teiste varjunimede nime all, siis ametlikus kultuurikorralduses kasutati mängulis-bürokraatlikku platvormi nimega Uus Noorus. Oma "kõrgajal" 2007–2009 koosnes see sõpruskond umbes tosinast inimesest, kes erinevaid rolle kandes aitasid initsieerida sündmusi ja institutsioone nagu Vastik Disko, Pärmivabrik ja Müürileht. Ülikooli lõpetamise järel nullindate lõpus kolis suurem osa asjaosalistest Tallinnasse tagasi, ehkki nii mõnigi jäi Tartu kunsti- ja kultuurieluga lähedalt seotuks. Ettekandes püüan avada

Uue Nooruse tegemiste sotsiokultuurilist tausta, siduda need teiste märgiliste sündmuste ja autoritega Tartus ja mujal ning ühtlasi mõtiskleda sel teemal, mil määral võiks seda kõike spetsiifiliseks Tartu eksperimentaalsuseks nimetada.

Kiwa, Oksekott ja Sopajuga. Tartu eksp 1988-1995

Räägin vabaduse/vaesuse perioodist ja mikroskenest, milles ise osalesin ja laiemast (sub)kultuursest kontekstist Tartus. Selline periood leidis aset aastatel 1988 kuni 1995 ja verstepostid on kaks olulist markerit, punk ja pank. 1988 toimus Tartu Lauluväljakul ja Kultuurihoones festival Punk '88, mis oli punkliikumise luigelaul, aga ka noorsoo subkultuuri suurim manifestatsioon ning 1995 ehitati Tartusse esimene pangahoone – ERA pank Vallikraavi-Ülikooli nurgal. Sellesse ajastusse jääb Pirogovi platsi ja kohvikuboheemluse skene kui Ida-Euroopa versioon Haight-Ashburyst, kirjandusajaloole tundmatu almanahh Bag of Vomit (Oksekott) ja palju olematuid ja olevaid bände ning festival Sopajuga, mis kunagi ei toimunud. Samuti võeti skenes kasutusele sõna 'skene', mille keelefašistid hiljem 'skeeneks' muundasid. Tartu eksp'i (eksperimentaalloomet) sel perioodil iseloomustab elustiili kõrvalproduktina sündimine, vaba performatiivsus ja kestev happening elu ja kunsti vahetuses. Samas ka ebaprofessionaalsus, mittemateriaalsus, anti-institutsionaalsus ja transdistsiplinaarsus. Orienteeritus mitte objektile või tekstile vaid sündmusele. Või sellegi puudumisele.

Liis Kibuspuu, Siirdeaja eelmängud: Tartu aktsionistid 1983–1986

1980ndatel kogunes Tartu Riikliku Ülikooli kunstikabineti ümber grupp tudengeid, kelle juhendajaks oli kunstnik Andrus Kasemaa. Aktiivsemate liikmete sekka kuulusid toonane psühholoogiatudeng Raivo Kelomees ning filoloogiatudeng Aime Hansen. Üheskoos korraldati nii linnaruumis, näitusesaalis kui looduses aktsioone, eksperimente ja mängu, mida võib liigitada üheks tegevuskunsti vormiks. Asetudes ajaliselt Tallinnas 1960–1970ndatel korraldatud happeningide ja 1980ndate lõpu performance'i-kunsti buumi vahel, on Tartu aktsionistide tegevus jäänud teenimatult tahaplaanile. Ettekanne annab lühikese ülevaate grupi tegevusest, keskendudes seejuures tekstilistele materjalidele ning narratiivi rollile tegevuskunsti kultuurimälu säilimisel. Samuti tõstatub küsimus sellest, kas neis aktsioonides võib näha juba siirdeaja ettevalmistust.

**Andrus Laansalu,
14nü : ambientkirjandus koondub punktiks**

iga asi, mis on kuidagi lahti keritud, saab olla pind sellel ajal kui 14nü veel tegutses, oli ta kindlasti pind ta polnud selge pind, sest teda polnud kogu aeg näha vahel paistis ta läbi, vahel oli rebenenud ja ebamäärane aga igatahes oli ta olemas (hoolimata fiktiivsetest ja poolfiktiivsetest autoritest) praeguseks on 14nü pind koondunud peaaegu nähtamatuks punktiks mõned vanemad inimesed veel mäletavad, et miski selline kunagi oli mina olen ka üks nende hulgast

kui konstrueerida suuri krestomaatiaid, mida sellisest kirjandusest rääkides ja kirjutades üldse ei tohiks teha, siis minu suure (aga isikliku) krestomaatia keskse kolmnurga eesti uuemas luules moodustavad kivisildnik, krull ja 14nü nad kõik konstrueerisid loogilisest ebaloogilist 14nü on kivisildniku ja krulli kõrval nagu kolmnurga kolmas, nähtamatu tipp, tänu millele kolmnurk üleüldse moodustub, aga näha teda ei ole see väide läheb eelneva väitega vastuollu, kui minna ajas tagasi (sest mingil viisil oli 14nü siiski nähtav) ja ei lähe vastuollu, kui olla siin ja praegu (sest peaaegu keegi ei mäleta, mis 14nü oli). nüüd on peamine küsimus, kas ma ikka oskan 14nü kohta midagi öelda

**Anneli Leinpere,
(Mitte)rühmituse eksp postmodernistlik orientiir normaalsetel nullindatel**

2006. aastal, nn normaalsetel nullindatel, tekkis üldkasutatavasse inforuumi järsku eksp, mis teatas, et nende: „eesmärk on hävitada kultuur, ühiskond ja tegelikkus“ ja et „eksp on kontekst, mis koondab anonüümseid jpt isikuid“. Liitumine „avatud võrgustikuga“ oli võimalik läbi google gruppi loodud eksp-listi (<https://groups.google.com/u/0/g/eksp>), kuhu tänaseks on kogunenud palju hektilist materjali, mille kaudu joonistub välja eksp-i ajatelg ja arengukõver, pakkudes samas ka lugemiselamusi nõ hüpertextuaalse kirjanduse aspektist. Eksp-i listist lähtuvalt koostas in urimustöö, mis vaatleb eksp-i loomingut 2006.–2014. aastatel. Ettekanne teeb antud töö käigus leitud mõtetest ülevaate, peatudes lühidalt järgnevatel punktidel:

- Proloog: 90. aastad ja postmodernism
- Kese: avangard / kaanon, eksp tekst, eksp eri mentaal, „Kangelasema toitepiim“, autor / masin, leidtekstid, „Tammeöö“, intermeedialisus, erakordselt suurejooneliste terminite kasutamine, Tartu ja päkapikud.
- Epiloog: „Olematute Raamatute Antoloogia“

Sven Vabar,
Pehmed kohad võrgustiku eksp loomingus

Briti-Ameerika kirjanik Neil Gaiman kirjeldab oma koomiksisarjas Sandman Marco Polot, kes on Hiina-reisil ära eksinud praeguse Xinjiaangi territooriumil asuvas Lopi kõrbes. Gaimani loos, mille pealkiri ongi "Soft Places", selgub, et kõrbes ekseldes on Marco Polo sattunud "pehmesse kohta" - piirkonda, kus harjumuspärased aja- ning ruumipiirangud enam ei kehti ja kus on niisiis võimalik kohtuda olenditega väga kaugetest kohtadest ja ka hoopis teistest aegadest. Kui lugeda tollesama Lopi kõrbe kirjeldust Marco Polo enda reisiraamatust, ilmneb, et Marco kogemustel kõrbes võib olla psühhoneuroloogiline põhjendus - tegu võis olla sensoorsest deprivatsioonist tingitud hallutsinatsioonidega. Ent Neil Gaimani tõlgendus Marco Polo loost pakub produktiivse võimaluse mõtestada "pehmeid kohti" ka humanitaarse diskursuse raames.

Kui inimene elab linnas, siis paljudel, tõenäoliselt enamikel juhtudel viibib ta samuti heterogeenses reaalsuses - teda ümbritsevad erinevatest aegadest pärinevad ehitised, sõidukid ja näiteks inimeste riietusstiilid, mis tänapäeval enamasti pärinevad ka mingitest muudest geograafilistest piirkondadest. Ent linnas on need meelelised fenomenid vältimatud, kategoorilised, neist ei pääse. Selles mõttes on tegu "kõvade kohtadega". Pehme koha iseloomulikuks ja määratlevaks tunnuseks on see, et sealt need vältimatud fenomenid puuduvad. Teggu on Deleuze'i mõttes sileda ruumiga.

Võrgustik eksp sooritas oma aktiivsuse kõrghetkel nullindate teises pooles arvukalt retki võssa, metsa ning jõeluhtadele, samuti lagunenuid tööstuspiirkondadesse, kus toimusid ka mitmesugused aktsioonid. Püstitan hüpoteesi, et eksp pööras oma tegevuses teravdatud tähelepanu just pehmetele kohtadele. Pehmeid kohti taotleti tekitada ka keskkondades, kus neid harjumuspäraselt ei leidu, näiteks kunstigaleriides.

**Erkki Luuk,
Jaan Lüsi salajane pärand**

- minu elu
  - tõdede valem (lüsi visiitkaart)
  - lüsi amet
  - minu juhendaja (lüsi sekretär)
  - kohtumine lüsigaga
  - lüsi elu (ratsionaliseerimisettepanek)
  - lüsi keel
  - lüsi luule
  - lüsi kalender
  - minu juhendaja mooned
  - academia lysiana
  - III (lohkva — luunja — lüsi) triangulatsioonitorn
  - lüsi rahvuspark
- j1